Marian Żukowski*, Helena Żukowska**
*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
**Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie

OCENA SKUTECZNOŚCI DZIAŁAŃ ANTYKRYZYSOWYCH W ROSJI W OKRESIE GLOBALNEGO KRYZYSU FINANSOWEGO 2008 ROKU

Wstęp

Kryzys finansowy zapoczątkowany w 2007 r. w USA szybko się rozwijał, a gdy w sierpniu 2008 r. zbankrutował bank Lehman Brothers, dla obserwatorów gospodarki światowej stało się oczywiste, że kryzys ma zasięg globalny, a jego skutki osiągną ogromne rozmiary. Zaburzenia stabilności dotknęły w następnych miesiącach systemy finansowe wielu krajów. Wkrótce pojawiły się informacje o problemach z wypłacalnością wielu różnych instytucji finansowych. Sektor finansowy w wielu krajach znalazł się na progu utraty płynności, a tempo wzrostu gospodarczego uległo zahamowaniu. Konieczna okazała się pomoc ze środków publicznych w celu ograniczenia zasięgu zjawisk kryzysowych. W USA na ten cel wydatkowano środki w wysokości 81,1% PKB, w Wielkiej Brytanii – 81,7% PKB, w Japonii 22,3% PKB, we Francji i Niemczech po około 20% PKB, w Chinach 0,5% PKB, a w Rosji 3,3% PKB (UNCTAD 2009). Skutki kryzysu finansowego w wiodących gospodarczo krajach świata wkrótce ujawniły się w gospodarce rosyjskiej.

1. Ocena działań antykryzysowych w Rosji po 2008 r.

W II połowie 2008 r. Rosja odnotowała pierwsze oznaki kryzysu finansowego – odpływ kapitału zagranicznego i wycofywanie depozytów bankowych. W drugim półroczu tego roku produkt krajowy brutto obniżył się o 35% (Rapoport i Gierc 2009). Ten spadkowy trend był kontynuowany w czasie późniejszym. W pierwszym półroczu 2009 r. PKB Rosji obniżył się o 10,4%. Dla porównania, w tym czasie

w USA PKB zmniejszył się o 3,6%, w Japonii o 4,7% i w Unii Europejskiej o 4,7% (Woprosy Ekonomiki, 2009b).

Dlaczego gospodarka rosyjska odnotowała załamanie tendencji wzrostowej i silniej niż inne kraje odczuła skutki kryzysu 2008 r.?

Powodem tego stanu, oprócz negatywnego wpływu światowego kryzysu finansowego, były (i są nadal) niekorzystne długofalowe tendencje oddziałujące na rozwój gospodarki rosyjskiej: uzależnienie rozwoju gospodarczego od zasobów naturalnych – „choroba holenderska", spadek cen i popytu na surowce energetyczne (wiodące towary eksportowe Rosji), słabości systemu finansowego, w tym bankowego, zahamowanie reform strukturalnych gospodarki, wyczerpanie ekstensywnych czynników wzrostu, słaby rozwój drobnej przedsiębiorczości, surowcowy, a nie innowacyjny rozwój gospodarki.

Należy w tym miejscu przypomnieć, że Rosja, dotknięta kryzysem finansowym w 1998 r., wznowiła wówczas reformy o charakterze rynkowym. Restrukturyzacja systemu finansowego, w tym bankowego, dała gospodarce dodatkowe impulsy wzrostu gospodarczego. W czerwcu 2007 r. Bank Światowy opublikował raport, z którego wynikała bardzo dobra sytuacja gospodarcza Rosji. Kryzys 2008 r. zastał więc gospodarkę rosyjską w okresie kontynuacji prawie dziesięciu lat systematycznego i intensywnego wzrostu gospodarczego oraz poprawy jakości życia ludności, o czym świadczą wskaźniki makroekonomiczne zaprezentowane w tabeli 1.

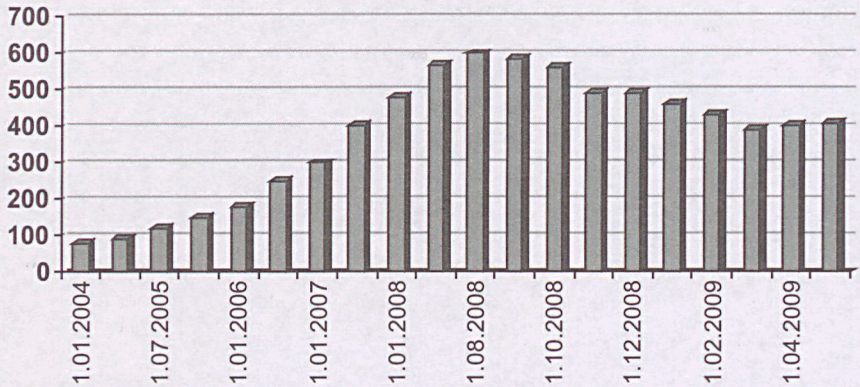
Jednak już w drugiej połowie 2008 r. gospodarka rosyjska silnie powiązana z gospodarką światową, a właściwie uzależniona od poziomu światowych cen na surowce energetyczne, szybko odczuła konsekwencje światowego kryzysu finansowego, a potem ogólnogospodarczego. Problemy ekonomiczne pogłębiły się jeszcze wskutek wojny rosyjsko-gruzińskiej, odpływu kapitału zagranicznego z Rosji i zapowiedzianej przez Bank Rosji rezygnacji z interwencji na rynku walutowym (w celu powstrzymania potencjalnego ataku spekulacyjnego na rosyjską walutę). Od 7 sierpnia do 12 września 2008 r. kapitalizacja rosyjskiej giełdy papierów wartościowych obniżyła się o 18%. 16 września 2008 r. indeks rosyjskiej giełdy papierów wartościowych RTS obniżył się o 11%, a 6 października o kolejne 19%. Do października 2008 r. indeks giełdowy RTS obniżył się o 70% od swojego najwyższego poziomu w 2007 r.

We wrześniu 2008 r. rząd i bank centralny Rosji podjęły pierwsze wspólne decyzje antykryzysowe skierowane na poprawę płynności sektora finansowego, a w październiku weszła w życie specjalna ustawa o wsparciu systemu finansowego ze środków publicznych. Do października 2008 r. różne formy pomocy publicznej dla rosyjskiego sektora przekroczyły kwotę 200 mld USD (Kaluga 2009). Wsparcie sektora finansowego było możliwe dzięki rezerwom walutowym zgromadzonym w okresie dobrej koniunktury gospodarki rosyjskiej. Spowodowało jednak zmniejszenie poziomu rezerw walutowych Rosji, ale tendencja spadkowa w drugiej połowie 2009 r. została już odwrócona.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki makroekonomiczne dla Rosji w latach2001–2008

Wyszczególnienie	1.01.2001	1.01.2002	1.01.2003	1.01.2004	1.01.2005	1.01.2006	1.01.2007	1.01.2008
Produkt krajowy brutto (mld rubli)	7 302,2	9 040,8	10863,4	13243,2	17048,1	21 614,7	26 781,1	32 988,6
Dochody pieniężne ludności (mld rubli)	3 659,9	4 966,3	6 696,2	8 901,6	10976,3	13 522,5	16 839,2	21 138,9
Dochody (dynamika w % do roku ubiegłego)	–	135,7	134,8	132,9	123,3	123,2	124,5	125,5
Kapitały własne sektora bankowego (mld rubli)	286,4	453,9	581,3	814,9	946,6	1241,8	1692,7	2 671,5
Eksport (mld USD)	105,0	101,9	107,3	135,9	183,2	243,6	303,9	355,2
Import (mld USD)	44,9	53,8	61,0	76,1	97,4	125,3	164,7	223,1
Saldo handlu zagranicznego (mld USD)	60,1	48,1	46,3	59,8	85,8	118,3	139,2	132,1
Zadłużenie zagraniczne (mld USD)	161,4	150,9	153,5	186,0	213,5	258,5	310,6	463,5
Rezerwy walutowe Rosji (mld USD)	27,9	36,6	47,8	76,9	124,5	182,2	303,7	474,0
Oficjalny kurs walutowy Rubel/USD	30,69	31,78	31,77	30,68	35,81	26,33	26,33	24,55
Saldo budżetu federalnego (nadwyżka budżetowa w mld rubli)	12,2	216,1	239	228,2	730,7	1 759	2 259	1 782,4
Dynamika inflacji (%)	20,8	21,5	15,8	13,7	11,7	10,9	9,7	11,9
Bezrobocie wg metodologii MOP (%)	9,8	8,8	8,1	8,6	8,2	6,6	6,9	6,1

Źródło: Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracii (2006 i 2008).

Rysunek 1. Rezerwy walutowe Rosji (w mld USD)

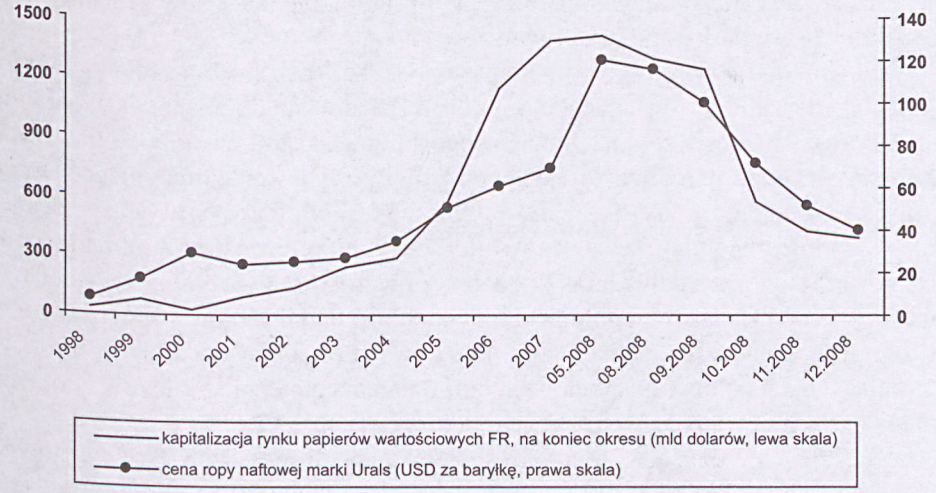
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracii (2009 i 2010)

Źródłem wsparcia finansowego gospodarki rosyjskiej były również środki utworzonego w 2004 r. Funduszu Stabilizacyjnego, który jest częścią budżetu państwa. Ustawowym celem utworzenia Funduszu Stabilizacyjnego było zapewnienie zbilansowania budżetu państwa w sytuacji znacznego obniżenia cen na surowce energetyczne (ropę naftową i gaz). Fundusz jest jednym z podstawowych instrumentów absorbowania nadmiernej płynności, zmniejsza presję inflacyjną, obniża zależność rosyjskiej gospodarki od niekorzystnych zmian cen na rynkach zagranicznych i wahań wpływów z eksportu surowców energetycznych na poziom rezerw dewizowych kraju. Środki funduszu pochodzą z ceł nałożonych na eksportowaną ropę naftową oraz podatków nakładanych na wydobycie surowców mineralnych, w warunkach gdy cena ropy naftowej na rynkach światowych przewyższa ustaloną cenę bazową za jedną baryłkę ropy naftowej.

1 stycznia 2008 r. Fundusz Stabilizacyjny został podzielony na dwie części: Fundusz Rezerwowy, zarządzający wówczas środkami w wysokości 56,9 mld USD oraz Fundusz Dobrobytu Narodowego dysponujący 32,8 mld USD. Wielkość środków Funduszu Rezerwowego we wrześniu 2009 r. to: 5150 mln funtów brytyjskich (GBP), 60 000 mln rubli, 23 069 mln euro oraz – 32 890 mln USD. Na rachunku Funduszu Dobrobytu Narodowego we wrześniu 2009 r. zgromadzono: 4390 mln GBP, 572 790 mln rubli, 24 160 mln euro oraz 32 430 mln USD. Środki zgromadzone na rachunku Funduszu Dobrobytu Narodowego Rosji mogą być wydatkowano wyłącznie na zapewnienie stabilnego i długookresowego finansowania z budżetu federalnego systemu emerytalnego w Rosji. W 2009 r. ze środków tych funduszy zostało przekazanych 2751,5 mld rubli na zabezpieczenie wydatków na pomoc społeczną dla najuboższej ludności (Ministerstwo Finansów FR 2010).

Światowy kryzys finansowy odsłonił słabe strony rosyjskiej gospodarki, m.in. „chorobę holenderską", czyli silne uzależnienie gospodarki kraju od zasobów naturalnych. Kryzys pokazał, jak bardzo negatywne mogą być konsekwencje znacznego

uzależnienia gospodarki od koniunktury na światowych rynkach surowców energetycznych. Spadek cen surowców energetycznych eksportowanych przez Rosję zapoczątkowany został jeszcze przed ujawnieniem się kryzysu finansowego, tj. na początku 2008 r. Dane statystyczne pokazują również bardzo silną zależność cen ropy naftowej i indeksu giełdowego RTS.

Rysunek 2. Kapitalizacja rynku kapitałowego w Rosji i cena ropy naftowej

Źródło: Zamarajew i in. (2009)

Spadek cen surowców na rynkach światowych spowodował zmniejszenie napływu walut zagranicznych do Rosji, a zmniejszone przychody budżetu państwa, w sytuacji decyzji rządu o nieograniczaniu wydatków, wygenerowały deficyt budżetowy. Stało się to po wielu latach występowania nadwyżki budżetu federalnego. Spadek popytu na rosyjskie surowce energetyczne i inne produkty (głównie surowce naturalne) na rynkach światowych był efektem pogarszającej się koniunktury gospodarczej na świecie. Zatem spadek eksportu i niekorzystne *terms of trade* przyspieszyły negatywne tendencje rozwojowe gospodarki rosyjskiej, która w ostatnich latach rozwijała się w istotnym stopniu dzięki ekstensywnym czynnikom rozwoju, wysokim cenom oraz rosnącemu popytowi na rosyjski gaz i ropę na rynkach światowych. W 2008 r. Rosja utraciła te możliwości rozwoju, co pogłębiło trudności w rozwoju gospodarczym.

Zainicjowane działania antykryzysowe podjęte przez rząd i bank centralny tuż po ujawnieniu się skutków kryzysu (od września do listopada 2008 r.) miały na celu – na tym etapie – nie dopuścić do eskalacji kryzysu finansowego i ograniczyć jego skutki dla realnej gospodarki. Przyjęto, że w warunkach kryzysu konieczne jest zwiększenie roli państwa. Przedstawiciele rządu zapowiedzieli zmiany polityki gospodarczej i nowe strategie rozwoju oraz wsparcie finansowe dla gospodarki.

Przyjęto, że rząd nie będzie wspomagać pojedynczych przedsiębiorstw. Nie chciano, aby kryzys został potraktowany jako okazja do sięgnięcia przez prywatne firmy po pomoc publiczną i uspołecznienia strat prywatnych przedsiębiorców. Formy i zakres pomocy państwa miały być starannie przemyślane ze względu na zagrożenie wystąpieniem zjawiska hazardu moralnego. Szczególną rolę miał odegrać Bank Rosji, który dysponował instrumentami stabilizowania sektora finansowego i zasilania gospodarki środkami finansowymi.

Działania antykryzysowe podjęte przez władze Rosji można zestawić w trzy grupy. Pierwsza finansowa pomoc publiczna skierowana do gospodarki, głównie na poprawę płynności sektora finansowego i pomoc osłonową dla najuboższych grup społecznych przeciwdziałającą spadkowi popytu konsumpcyjnego. Druga grupa to zamierzenia szeroko zakrojonych zmian w sferze polityki społecznej i gospodarczej rządu, a trzecia – długofalowe plany reform strukturalnych pobudzających rozwój działalności gospodarczej i wzrost innowacyjności gospodarki (uproszczenie przepisów regulujących działalność przedsiębiorców, ograniczenie patologii w gospodarce na czele z korupcją, wsparcie finansowe dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą i inne działania zmierzające do uruchomienia intensywnych czynników wzrostu gospodarczego).

W przyjętej przez rząd „Długookresowej koncepcji społeczno-ekonomicznego rozwoju Federacji Rosji na okres do 2020 roku" (Minekonomrazwitija 2009) zostały sformułowane priorytety polityki gospodarczej i zmian strukturalnych. Wśród nich wymienia się między innymi potrzebę przeprowadzenia reform instytucjonalnych, podniesienie wykształcenia i poprawę jakościowego potencjału zatrudnionych oraz zabezpieczenie zaplanowanego poziomu nakładów na cele socjalne, poprawę warunków mieszkaniowych ludności, większą dostępność do bezpłatnego kształcenia i usług publicznej służby zdrowia oraz poprawę sytuacji materialnej emerytów i rencistów.

Kolejne zamierzenia rządu Rosji odnoszą się do lepszej ochrony własności prywatnej. Ponadto planowana jest kontynuacja prywatyzacji w przemyśle i w sektorze finansowym. Państwo zamierza zwiększyć udział sektora prywatnego w gospodarce i chce to uczynić w sposób transparentny. Prywatyzacja powinna poprawić jakość produkcji i wydajność pracy, zaspokajać potrzeby społeczne i zapewnić w przyszłości dochody podatkowe dla budżetu państwa.

Wśród priorytetowych planów działań rządu pojawiają się cele realne, ale też stricte populistyczne. Niektóre z nich były już wielokrotnie wcześniej formułowane w rozmaitych planach i strategiach rozwoju (były to raczej postulaty niż cele do realizacji).

Zamierzenia antykryzysowe rządu rosyjskiego w sytuacji świadomości realnego zagrożenia skutkami globalnego kryzysu finansowego i gospodarczego dla Rosji to:

1. Stabilizacja na poziomie makroekonomicznym – stabilizowanie i poprawa podstawowych wskaźników makroekonomicznych (wzrost PKB, spadek inflacji, spadek bezrobocia, wzrost oszczędności ludności, poprawa konkurencyjności rosyjskiej gospodarki poprzez rozpowszechnianie modelu rozwoju opartego na wiedzy i poprawie jakości produkcji krajowej).
2. Szerokie spektrum zmian w polityce makroekonomicznej (pieniężnej, budżetowej, przemysłowej, kursu walutowego).
3. Wzrost wydatków na cele pomocy społecznej i opieki zdrowotnej dla osób o najniższych dochodach.
4. Wzmocnienie potencjału produkcyjnego gospodarki i wspomaganie finansowe dla przedsiębiorstw innowacyjnych.
5. Działania skierowane na zwiększenie popytu wewnętrznego (ograniczenie dalszego wzrostu bezrobocia skutkującego spadkiem popytu konsumpcyjnego i wzrost wydatków rządowych).
6. Stymulowanie rozwoju produkcji proeksportowej i ograniczanie importu dóbr konsumpcyjnych finansowanych wpływami z eksportu nośników energii.
7. Uniezależnianie rozwoju gospodarczego Rosji od eksportu nośników energii.
8. Modernizacja gospodarki w celu poprawy jej efektywności, rozwój gospodarki opartej na wiedzy w coraz większym stopniu konkurencyjnej na rynkach światowych.
9. Zmniejszenie ograniczeń biurokratycznych w gospodarce, patologii, przede wszystkim korupcji.
10. Ułatwienia dla prowadzących działalność gospodarczą, szczególnie w grupie małych i średnich przedsiębiorstw.
11. Wzmocnienie sektora finansowego, by rozwój rosyjskich przedsiębiorstw mógł się opierać na krajowych źródłach i wewnętrznym systemie finansowania działalności gospodarczej.

W zamierzeniach antykryzysowych rządu rosyjskiego polityka pieniężna po 2008 r. będzie skierowana na przeciwdziałanie skutkom załamania płynności w sektorze finansowym, a także ograniczaniu inflacji. Podjęte działania powinny skutkować wzrostem zaufania do waluty krajowej oraz zmniejszeniem poziomu i dynamiki inflacji, a więc w konsekwencji inspirowania wzrostu gospodarczego. Ocenia się, że wzrost inflacji w Rosji w 2009 r. został wywołany wzrostem kursu walutowego, który doprowadził do wzrostu cen dóbr importowanych oraz niektórych produktów krajowych opartych na surowcach importowanych. Rząd podjął rozległe działania antyinflacyjne. Planuje się utrzymać dynamikę inflacji na poziomie do 10% w 2010 r. i do 7,5% w 2011 r. Rząd i Bank Rosji mają zamiar zapewnić odpowiednią ilość środków pieniężnych dla potrzeb gospodarki, a równocześnie starać się nie dopuścić do wzrostu inflacji. W tym celu podjęte będą działania zmierzające do wzrostu wartości waluty krajowej.

Wśród priorytetów rosyjskiej polityki makroekonomicznej ważne miejsce zajmuje polityka budżetowa. Znaczny spadek cen ropy i gazu oraz spadek PKB skutkują tym, że nie udało się w budżecie Rosji na 2009 r. osiągnąć zaplanowanych dochodów w wysokości 4,2 bln rubli. Przyjęte rozwiązania prorozwojowe, polegające na zmniejszeniu obciążeń podatkowych przedsiębiorstw będą „kosztowały" budżet 420 mld rubli. Jednak w tym przypadku środki, które pozostaną w gestii przedsiębiorstw, będą mogły być wydatkowane na zwiększenie płac, a tym samym złagodzą skutki kryzysu dla zatrudnionych pracowników. Budżet federalny Rosji na 2009 r. miał charakter antykryzysowy. W warunkach kiedy przewidywano, że dochody budżetu 2009 r. będą niższe o 25% w stosunku do dochodów budżetu 2008 r., wydatki 2009 r. zaplanowano na poziomie wydatków z 2008 r. Rząd deklaruje, że w warunkach kryzysu wydatki na pomoc społeczną nie będą zmniejszane, mimo niższych dochodów budżetu państwa (Minekonomrazwitija 2008). W opinii rządu rosyjskiego, kryzys będzie odczuwalny jeszcze w 2010 r.

Dyskusyjny charakter mogą mieć niektóre przedsięwzięcia w sferze polityki społecznej. Rząd zamierza dążyć do zmniejszenia różnic w dochodach ludności oraz zmniejszania różnic w poziomie życia zatrudnionych i niepracujących. Ma być prowadzona polityka tak zwanej pomocy celowej kierowanej do grup społecznych o najniższych dochodach. Dyskusyjny charakter tych propozycji wynika z wcześniejszych doświadczeń, które pokazały, że takie celowe dofinansowanie nie jest skuteczną metodą na wyrównywanie dochodów ludności. Po wielu latach werbalnych deklaracji rząd Rosji podejmuje w ostatnim okresie działania, które skutkują poprawą sytuacji emerytów i rencistów. Od początku 2009 r. emerytury wzrosły do poziomu minimum socjalnego do wysokości 4245 rubli (równowartość niewiele ponad 150 USD). Przewiduje się, że średnia wysokość emerytur pracowniczych w 2009 r. wzrośnie o 35%. Przyjęto program „Zdrowie", który przewiduje propagowanie zdrowego obrazu życia. Jest to ważne, ponieważ Rosja ma ujemny przyrost naturalny, a wiele historycznie utrwalonych nawyków nie służy zdrowiu ludności, przykładem czego może być chociażby bardzo wysokie spożycie tam alkoholu.

Antykryzysowa polityka przemysłowa rządu rosyjskiego opiera się na takich zamierzeniach, jak (Woprosy Ekonomiki, 2009c):

- wspieranie drobnej przedsiębiorczości (małe i średnie przedsiębiorstwa),
- odejście od wspierania finansowego nieefektywnych przedsiębiorstw,
- deklaracja pomocy dla nowo tworzonych przedsiębiorstw, stosujących nowoczesne technologie i produkujących wysoko przetworzone produkty, niezależnie od formy organizacyjno-prawnej i struktury własności,
- preferencje podatkowe (obniżka podatku dochodowego przedsiębiorstw do 20% dochodu, ulgi podatkowe i preferencyjne stawki amortyzacji dla przedsiębiorstw inwestujących w nowoczesne technologie, zwolnienie z opodatkowania wydatków na podwyższenie kwalifikacji),

- dofinansowanie do oprocentowania kredytów zaciągniętych w rosyjskich bankach (na przedsięwzięcia proeksportowe, finansowanie krajowej produkcji rolnej, przemysł zbrojeniowy),
- modernizacja kolei (zgłaszane potrzeby – 500 mld USD, budżet na ten cel na lata 2009–2010 to ponad 200 mld rubli),
- rozwój budownictwa, w tym mieszkaniowego (zabezpieczenie po 2009 r. mieszkań dla wszystkich uczestników II wojny światowej, dopuszczenie do publicznego obrotu ziemią na terenach przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe).

Istotne znaczenie wśród działań antykryzysowych ma polityka finansowa skierowana na zwiększenie stabilności rosyjskiego systemu finansowego. Działania podejmowane przez rząd idą w trzech kierunkach: po pierwsze, zwiększenie bazy kapitałowej i poprawa płynności instytucji finansowych, po drugie, zwiększenie dostępności środków oferowanych przez banki dla sektora realnego, po trzecie, doprowadzenie do fuzji banków niespełniających wymagań kapitałowych, ale istotnych z punktu widzenia interesów państwa i stabilności rosyjskiego systemu bankowego.

Ważnym i skutecznym przedsięwzięciem antykryzysowym stało się dofinansowanie wybranych przedsiębiorstw za pośrednictwem sektora bankowego (Gref i Judajewa 2009). Środki finansowe na ten cel zostały przekazane przez budżet państwa, korporacje państwowe i Bank Rosji. Dodatkowe środki – w postaci pożyczek podporządkowanych – zostały jeszcze w 2009 r. przekazane dla banków z kapitałem państwowym, niektórych prywatnych banków komercyjnych oraz dla Wnieszekonombanku (bank specjalistyczny z dominującym udziałem państwa). Rząd wyasygnował łącznie 555 mld rubli dla banków w celu zabezpieczenia środków na finansowanie celowych projektów realnego sektora gospodarki.

Bank centralny skutecznie oddziaływał już w 2009 r. na poprawę płynności sektora bankowego. Została zwiększona lista banków komercyjnych, które mogą się ubiegać o kredyt lombardowy w banku centralnym w celu pozyskania dodatkowych środków na kredyty dla przedsiębiorstw. Przedmiotem zabezpieczenia kredytu mogą być papiery wartościowe wybranych emitentów. Przygotowano też listę papierów wartościowych nienotowanych na rynku, które również mogą być przedmiotem zabezpieczenia kredytów zaciąganych w Banku Rosji przez banki komercyjne. Takie podejście banku centralnego ma na celu zwiększenie ilości środków w celu transmisji ich do sfery gospodarki realnej w celu poprawienia płynności przedsiębiorstw.

Rządowa Agencja Kredytowania Hipotecznego zadeklarowała przeznaczenie 60 mld rubli na restrukturyzację kredytów hipotecznych zaciągniętych przez osoby, które straciły pracę i wskutek tego nie mają środków na spłacenie zaciągniętych zobowiązań. W Rosji podjęto też prace nad ustawą o upadłości konsumenckiej w celu umożliwienia restrukturyzacji ich długów.

W ramach działań usprawniających uproszczono procedury udzielania gwarancji państwowych dla przedsiębiorstw starających się o kredyty na wdrożenie innowacyjnych rozwiązań produkcyjnych oraz przedsiębiorstw zwiększających swoją produkcję eksportową. Ministerstwo Finansów Rosji może od drugiej połowy 2009 r. udzielać gwarancji dla firm państwowych na zabezpieczenie kredytów do wysokości 10 mld rubli zaciąganych w celu modernizacji produkcji i do 150 mln USD dla wspierania działalności proeksportowej. Rząd przygotował w tym celu listę uprzywilejowanych sektorów w gospodarce, do których zaliczono rolnictwo, transport oraz produkcję maszyn i urządzeń.

Zwiększeniu stabilności krajowego systemu finansowego ma służyć zmniejszenie od 1 czerwca 2009 r. stopy rezerw obowiązkowych z 8,5 do 2,5%. Obniży to koszty banków oraz poprawi ich płynność. Rząd zezwolił także na lokowanie czasowo wolnych środków finansowych budżetu federalnego na rachunkach banków komercyjnych z zamiarem przeznaczenia tych środków na kredytowanie gospodarki.

Rząd wspiera finansowo system gwarantowania depozytów bankowych. W tym celu dofinansował Agencję Gwarancji Depozytów Bankowych w 2009 r. kwotą 200 mld rubli. W okresie od grudnia 2008 r. do lutego 2009 r. agencja wzięła udział w restrukturyzacji 15 banków i przekazała na ten cel 132 mld rubli, z czego 32 mld rubli wyasygnował Bank Rosji, a pozostałą część środków sfinansowała agencja.

Zestawienie instytucji, wartości i zakresu pomocy publicznej na poprawę stabilności sektora bankowego Rosji zawiera tabela 2.

Tabela 2. Wydatki na utrzymanie stabilności rosyjskiego sektora bankowego 2008–2009 (mld rubli)

Instytucje finansujące	Formy wsparcia	Wartość planowana	Wartość zrealizowana
Ministerstwo Finansów	aukcje	1514	1172
	lokowanie środków Funduszu Dobrobytu Narodowego w akcje i obligacje	175	90
	lokowanie środków budżetu federalnego na rachunkach depozytowych w bankach komercyjnych	330	330
Bank Rosji	zmniejszenie rezerw obowiązkowych	380	380
	kredytowanie bez zabezpieczeń (do 1 roku)	3500	1768
	kredytowanie z zabezpieczeniami (do 1 roku)	1500	732
	operacje REPO, codziennie	do 700	do 300
	inne formy refinansowania (*overnight*, kredyt lombardowy i inne) do 90 dni	Bez ograniczeń	289
	kredyt podporządkowany Banku Rosji do 2020 r.	1000	500

Instytucje finansujące	Formy wsparcia	Wartość planowana	Wartość zrealizowana
Wnieszekonombank	refinansowanie długu zagranicznego	1350	150,7
	kredyt podporządkowany do 2020 r.	480	258
	Wnieszekonombank i Rosselchozbank	255	225
	inne banki	255	33
Agencja Gwarantowania Depozytów	łączenie banków	231,5	114,5
	dofinansowanie kapitału Agencji	200	200
Agencja Gospodarki Komunalnej	wykup kredytów hipotecznych	60	26
	wspieranie rozwoju rynku hipotecznego	200	0
	dofinansowanie AGK	60	0
Korporacje państwowe	fundusz wspierania reform gospodarki komunalnej	240	202
	korporacja *Rosnano* (nanotechnologie)	130	0
	korporacja *Olipmstroj*	70	0
Bezpośrednie inwestycje	Rossielchozbank	75	75
	Wnieszekonombank (2008)	75	75
	Wnieszekonombank (luty 2009)	100	0
	Wnieszekonombank (2009)	130	0
	Wniesztorgbank	200	0
Gwarancje	298 banków z generalną licencją	300	0
Razem	wartość ogółem wsparcia	13 220,5	6 920,2
W % PKB		31,7	16,6
PKB	wolumen PKB w 2008 roku	41 668,0	

Źródło: Andriuszyn i Kuzniecow (2009).

Opracowanie własne na podstawie: Wiadomosti 2008, 15 diekabria; Kommiersant 2009, 4fiewralja; Rossijskaja biznes-gazieta 2009, 10 fiewralja; WWW.cbr.ru; WWW.gks.ru; Andriuszyn i Kuzniecow (2009, s. 19).

Zakończenie

Analizując przedsięwzięcia antykryzysowe, które podjął rząd Federacji Rosyjskiej i Bank Rosji, należy oceniać wielkość nakładów finansowych ze środków publicznych, zakres i skuteczność działań antykryzysowych, czas reakcji, transparentność pomocy oraz zagrożenie zjawiskiem *moral hazard*.

Można stwierdzić, że działania podjęte zostały we właściwym czasie, już w 2008 r. kiedy kryzys przenosił się z USA do innych krajów. Decyzje podejmowane były kolegialnie przez najwyższe ośrodki decyzyjne w kraju. Pozytywnie należy ocenić współpracę rządu i banku centralnego. Ze środków rezerw walutowych uruchamiano kolejne transze finansowe pozwalające skutecznie chronić wartość waluty krajowej i stabilizować gospodarkę.

Można natomiast mieć wątpliwości co do zakresu planowanych i podejmowanych działań, metod wspierania sektora finansowego i sfery realnej gospodarki oraz formułowanych celów i instrumentów ich realizacji. Cele nie zawsze były skoordynowane, czasem nawet wykluczały się. Dedykowana pomoc państwa często miała charakter uznaniowy i była katalizatorem korupcjogennych zachowań. Działania antykryzysowe zostały wykorzystane do wzmocnienia roli państwa w gospodarce rosyjskiej i ograniczania rynku. Bezpośrednio ingerowano w proces stanowienia cen, szczególnie na artykuły pierwszej potrzeby. Interwencjonizm państwowy ograniczał zakres rynku w gospodarce w nadmiernym i często nieuzasadnionym stopniu. Kryzys stał się pretekstem do zwiększenia roli państwa w rosyjskiej gospodarce.

Kryzys w Rosji, podobnie jak w innych krajach, miał równocześnie w pewnym sensie charakter „oczyszczający". Stał się okazją do krytycznej weryfikacji utrwalonych reguł funkcjonowania gospodarki. Pokazał, że konieczne jest podjęcie decyzji i działań poprawiających efektywność gospodarowania i ułatwiających prowadzenie prywatnej przedsiębiorczości. Zwrócił uwagę na potrzebę zmian i uświadomił, że wiele z nich nie wymaga nakładów finansowych, tylko woli i determinacji ich wdrożenia do systemu gospodarczego.

Można więc powiedzieć, że „dzięki" kryzysowi rząd rosyjski został zmuszony do zainicjowania reform w kierunku poprawy efektywności gospodarowania i zmiany modelu funkcjonowania gospodarki z surowcowego na innowacyjny. Czy wystarczy determinacji na realizację tych inicjatyw? Należy mieć nadzieję, że rosyjskie reformy gospodarcze będą kontynuowane. Jeżeli tak, to pozycja Rosji w gospodarce światowej będzie się umacniała i stabilizowała.

Bibliografia

Andriuszyn S., Kuzniecow W. (2009), *Bankowskij sektor i puti jewo rieformirowanija*, Woprosy Ekonomiki, nr 7, s. 19.

Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracii (2006), *Socjalno-ekonomiczieskaja situacija w janwarije 2003 goda. Moskwa 31 marta 2003 g*, Biullietien Bankowskoj Statistiki, nr 12 (163).

Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracii (2008), *Obzor bankowskogo siektora Rossijskoj Fiedieracii*, nr 64.

Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracii (2009), „Biulletien Bankowskoj Statistiki", nr 5 (192).

Centralnyj Bank Rossijskoj Fiedieracii (2010). www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/inter_res_10.htm&pid=svs&sid=mra [dostęp: 20.01.2010[.

Gref G., Judajewa K. (2009), *Rossijskaja bankowskaja sistiema w usłowijach globalnowo krizisa*, „Woprosy Ekonomiki", nr 7.

Kaluga B. (2009), *Reakcja Rosji na globalny kryzys finansowy*, http://www.psz.pl/tekst-17165/Bartosz-Kaluga-Reakcja-Rosji-na-globalny-kryzys-finansowy/[dostęp: 2.01.2009].

Minekonomrazwitija (2008), *Prognoz socjalno-ekonomiczieskogo razwitija Rossijskoj Fiedieracii na 2009 god i planowyj period 2010 i 2011 godow*, Moskwa.

Minekonomrazwitija (2009), *Koncepcja dołgosrocznowo socjalno-ekonomiczeskowo razwitija Rossijskoj Fiedieracii na period do 2020 goda,* Moskwa.

Ministerstwo Finansów FR (2010), http://www1.minfin.ru/ru/stabfund/statistics/volume/ [dostęp: 20.01 2010 r.].

Rapoport G., Gierc A. (2009), *Głobalnyj ekonomiczieskij krizis 2008–2009: Istoki i pricziny*, Woprosy Ekonomiki, nr 11.

UNCTAD (2009), *Trade and Development Report*.

Woprosy Ekonomiki (2009a), *Ekonomiczieskij obzor ODCE po Rossijskoj Fiedieracii, 2009 god*, Woprosy Ekonomiki, nr 8.

Woprosy Ekonomiki *(2009b), Rossijskaja ekonomika na fonie mirowowo krizisa: Tiekuszczije tiendencii i pierspiektiwy razwitija*, Woprosy Ekonomiki, nr 9, s. 71.

Woprosy Ekonomiki (2009c), *Rossijskije priedprijatija: Faktory konkurentnosposobnosti i krizis*, Woprosy Ekonomiki, nr 12, s. 102–121.

Zamarajew B., Kijucewskaja A., Nazarowa A., Suchanow E. (2009), *Ekonomiczieskije itogi 2008 goda: koniec „tucznych liet"*, Woprosy ekonomiki, nr 3, s. 4–25.

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF CRISIS ACTIONS IN RUSSIA DURING THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS OF 2008

Summary

The aim of this article is the assessment of the anti-crisis policy implemented by The Government of the Russian Federation and The Central Bank of the Russian Federation after the breakdown of the global economy in 2008. The consequences of the global financial crisis in Russia implicated deterioration of the main macroeconomic indicators and GDP decline. The government of The Russian Federation and The Bank of Russia implemented common policy aimed at the minimalization of the negative effects of the crisis. The plan offered subsidies to rescue the nation's banking system and suporting national enterprises, especially SME. In the conclusion, the authors appreciate the scale of the reforms, at the same time regarding verbal character of their assumtions.